

**ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
НАПН УКРАЇНИ**

СТАДНІК Н. В.

**ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ
ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ
У ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ**

монографія

**Київ
ЦП «Компринт»
2016**

Наукове видання

Стаднік Надія Вікторівна

**ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ
ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ
У ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ**

монографія

Формат 60×90/16. Тираж 300 пр. Ум. друк. арк. 11,2. Зам. № 378

Видавець і виготовлювач ТОВ «ЦДІ «КОМПРИНТ»
03150, Київ, вул. Предславинська, 28

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК № 4131 від 04.08.2011 р.

УДК 373.3-053.5

ББК 74.20.51

С 76

Монографія *зворена і рекомендована до друку*
вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України
протокол №.11 від 24 грудня 2015 р.

Рецензенти:

О. М. Коберник, доктор педагогічних наук, професор;

М. С. Копчук-Кошецька, кандидат педагогічних наук, доцент;

Л. В. Гончар, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник.

Стаднік Н. В.

С76 Виховання відповідальності у дітей шестирічного віку у взаємодії сім'ї та школи : монографія. – К. : ЦП «Компринт», 2016. – 164 с.

ISBN 978-966-929-206-3

У монографії здійснено аналіз філософської, етичної, психологічної, педагогічної літератури з питань виховання відповідальності, уточнено сутність та структуру понять «відповідальність», «взаємодія сім'ї та школи», «педагогічні умови». Виявлено психофізіологічні особливості дітей шестирічного віку як передумови виховання в них відповідальності. Визначено структурні компоненти вихованості у шестирічних учнів відповідальності (когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісний), критерії і показники їх оцінювання. Охарактеризовано педагогічні умови виховання в шестирічних учнів відповідальності у взаємодії сім'ї і школи, здійснено їх апробацію в рамках розробленої організаційно-функціональної моделі.

Монографія адресована учителям початкової школи, студентам педагогічних спеціальностей, дослідникам, аспірантам, батькам.

УДК 373.3-053.5

ББК 74.20.51

ISBN 978-966-929-206-3

© Стаднік Н. В., 2016

©Інститут проблем виховання НАПН України, 2016

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ДІТЕЙ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ	7
1.1. Відповідальність як базова моральна якість особистості	7
1.2. Особливості дітей шестирічного віку в контексті виховання відповідальності	23
1.3. Проблема взаємодія сім'ї та школи в сучасній педагогічній теорії і практиці	35
Висновки до першого розділу	47
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ВИХОВАНOSTI В УЧНІВ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	49
2.1. Методика констатувального етапу експерименту	49
2.2. Констатувальний етап експерименту та його результати	63
Висновки до другого розділу	85
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ	86
3.1. Педагогічні умови оптимізації виховання відповідальності в шестирічних першокласників	86
3.2. Зміст і процедура формувального етапу експерименту	97
3.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	117
Висновки до третього розділу	127
ПІСЛЯМОВА	129
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	132
ДОДАТКИ	146

ПЕРЕДМОВА

Успіх трансформаційних процесів, характерних для сучасного українського суспільства, значною мірою визначається тим, наскільки будуть створені умови для реалізації свободи особистості, наскільки суспільство буде сприяти вихованню людини в дусі гуманізму, формуванню в неї моральних цінностей: великодушності, доброти, взаємодопомоги, почуття справедливості, відповідальності.

У цьому контексті особливої ваги набуває виховання в дітей здатності до критичного мислення, формування стійких суспільно значущих способів вчинкової діяльності, котрі ґрунтувалися б на інтеріоризованих моральних якостях, адекватній самооцінці й відображали ставлення дитини до самої себе як до суб'єкта, доброзичливих взаємин з оточуючими. Одним із показників такого стану виступає відповідальність.

На даний час підвищення відповідальності індивіда розглядається як найважливіший принцип руху до нового суспільства в поєднанні з тенденцією глобалізації, зростанням значущості соціальних цінностей, підносячи цю особистісну характеристику (відповідальність людини за все, що вона робить у цьому світі) на якісно новий щабель.

Проблеми відповідальності набули висвітлення в наукових дослідженнях К. Абульханової-Славської, І. Беха, М. Левківського, Т. Морозкіної, В. Остринської, Л. Татомир, М. Савчина, І. Уледової та ін., які розглядають їх як особливий мотив людських вчинків, систему відповідальних уявлень і ставлень, смисловий принцип регуляції поведінки індивіда.

У працях Л. Божович, О. Запорожця, О. Кононко, О. Леонтєва, С. Якобсон відповідальна особистість характеризується як така, що усвідомлено приймає моральні вимоги і норми як принципи і норми власної поведінки, має почуття морального обов'язку. Ґрунтуючись на таких поглядах, автори вбачають у вихованні відповідальності важливий засіб формування в індивіда єдності уявлень, почуттів та звичок, який включає не лише роз'яснення сутності принципів і норм загальнолюдської моралі, а й спрямовує на їх реалізацію в повсякденному бутті.

Актуальність проблеми виховання шестирічних дітей набуває нині особливого значення з огляду на їхній вступ до школи в цьому віці, набуття статусу учнів. Правильне її розв'язання зумовлює успіх особистісного і соціального зростання дітей цієї вікової категорії, їхнє благополуччя (Т. Алексєєнко, Н. Басюк, Н. Бібік, І. Карабасєвої, В. Киричок, Н. Кудикіної, Л. Подоляк, О. Савченко, О. Скрипченка та ін.).

Пріоритетними виховними інститутами, які справляють дієвий вплив на формування та розвиток особистості шестирічного учня, є сім'я та школа, що висуває підвищенні вимоги до організації та реалізації їхньої взаємодії як засобу забезпечення досягнення ним належного рівня вихованості відповідальності. Різні аспекти взаємодії сім'ї та школи як засобу підвищення ефективності виховання дітей різного віку досліджувалися

К. Журбою, Т. Кравченко, Л. Повалій, В. Постовим, І. Сіданіч, О. Хромовою та ін.

Однак поза увагою авторів залишилися питання виховання відповідальності в учнів шестирічного віку в процесі взаємодії сім'ї та школи. Це викликає суперечність між завданнями в галузі національного виховання й відсутністю науково обґрунтованих методик і технологій, спрямованих на забезпечення бажаного результату в даному контексті.

Не можна не зважати й на той факт, що наявний на сьогодні стан сімейного і шкільного виховання далеко не завжди відповідає потребам щодо виховання в дітей шестирічного віку відповідальності. Унаслідок цього набуває поширення безвідповідальне ставлення дітей до своїх обов'язків, порушення поведінки в різних сферах життєдіяльності. Подоланню цих недоліків може сприяти оптимізація взаємодії сім'ї та школи в плані виховання в шестирічних учнів відповідальності, визначення, обґрунтування та впровадження педагогічно доцільних форм і методів організації цього процесу.

Таким чином, актуальність проблеми зумовлена її високою соціально-педагогічною значущістю й недостатньою розробленістю стосовно дітей шестирічного віку.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше*:

- визначено педагогічні умови оптимізації виховання в шестирічних учнів відповідальності (забезпечення взаємодії сім'ї та школи через організацію позаурочної виховної діяльності з шестирічними першокласниками, інформаційно-просвітницької роботи з батьками; залучення батьків і дітей до масових заходів, активізацію сімейного виховання („домашні завдання” для батьків); дотримання у процесі взаємодії сім'ї і школи основних положень особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів;

- розроблено й апробовано організаційно-функціональну модель реалізації педагогічних умов у взаємодії сім'ї і школи (мета, підцілі, зміст, умови, форми і методи роботи, результат);

- *уточнено* сутність відповідальності стосовно дітей шестирічного віку, під якою розуміємо базову якість особистості, яка характеризується наявністю в дитини знань про моральні норми, сформованістю уявлень про сутність моральних обов'язків стосовно об'єктів і суб'єктів навколишнього середовища та самої себе, позитивному їх переживанні як спонуки до виконання певних дій, умінь реалізовувати такі дії у власній діяльності та вчинках без зовнішнього регулювання; схарактеризовано компоненти, критерії та показники її вихованості.

Подальшого розвитку набули основні положення особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів у вихованні відповідальності в шестирічних першокласників у процесі взаємодії сім'ї та школи.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та впровадженні програм „Виховання відповідальності в шестирічних першокласників у

позаурочній роботі” та „Взаємодія сім’ї та школи у вихованні відповідальності в шестирічних дітей”.

Результати дослідження можуть бути використані при розробці програм з підвищення педагогічної культури батьків, підготовці методичних посібників для вчителів початкової школи; як доповнення до навчальних програм з педагогіки для студентів ВНЗ, а також у системі післядипломної освіти педагогічних працівників.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ДІТЕЙ ШЕСТИРІЧНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї ТА ШКОЛИ

I.1. Відповідальність як базова моральна якість особистості

Відповідальність – це поняття, в якому відбивається об'єктивний, історико-конкретний характер взаємин між особистістю, групою та суспільством у контексті свідомого здійснення намічених обов'язкових вимог.

Більшість визначень цього поняття, які містяться в сучасній науковій літературі, відображають його етико-філософський і соціально-психологічний зміст. Однак, вони „мають надто узагальнений характер, причому аналіз суб'єктивної сторони (мотиви, переживання, самосвідомість тощо) лише передбачається або відноситься на другий план” [173, с.7]. Відносно „самого відзначеного аспекту є головною характеристикою досліджуваної якості. Без його вивчення не можна дати відповідь на питання про механізми розвитку і функціонування відповідальності особистості” [173, с.7].

Згідно з філософським визначенням, відповідальність означає усвідомлення індивідом, соціальною групою, класом, народом свого обов'язку перед суспільством, людством, розуміння в світлі цього обов'язку сутності та значення своїх учинків, діяльності, узгодження їх з обов'язком і завданнями, які виникають у зв'язку з потребами суспільного розвитку [211, с.453].

Таке, певною мірою, „згорнуте” тлумачення відповідальності набуває подальшого уточнення й розкриття у філософських працях наступних років.

Наприклад, у філософському словнику [212] відповідальність визначається як категорія етики і права, що відображає особливе соціальне та морально-правове ставлення особистості до суспільства, яке характеризується виконанням індивідом свого громадського обов'язку та правових норм [212, с.324].

В іншому філософському виданні відповідальність тлумачиться як результат людського вчинку, який стосується самого суб'єкта. Підкреслюється, що саме почуття винності є джерелом і передумовою відповідальності, і лише людина, яка здатна взяти її на себе, може бути вільною [209, с.382]. Такий підхід набув конкретизації у працях Л. Буєвої [36], П. Бутенка [37], А. Спіркіна [184] та ін. А. Дяков [78], А. Плахотний [155] розглядали відповідальність як співвідносний чинник із свободою.

Як якість індивіда, що характеризує його сутність, специфіку моральної і правової структури цей феномен набув висвітлення в дослідженнях О. Бардіана [16], М. Лішука [130] та ін.

У словнику з етики відповідальність розглядається як етична категорія і моральне поняття, що характеризує особистість з огляду на виконання нею моральних вимог, які відображають ступінь її участі у власному моральному